

К.ф.н. Демченко А.В.

Херсонський державний університет, Україна

ПОЕЗІЯ ВАСИЛЯ СТУСА: СЕМАНТИКА ФЛОРИСТИЧНИХ ОБРАЗІВ

Останнім часом предметом дослідження у роботах літературознавців стала система символів у творах української літератури. Особлива увага приділяється індивідуально-авторській трансформації та функції символів у системі ідейно-художніх та виражальних засобів української поезії та прози. У літературі ХХ століття широко використовується символіка, яка допомагає висвітлити проблеми людського буття. Введення різних видів умовно-образного відображення дійсності (символу, алегорії, гротеску) поживляє композиційні пошуки авторів і надає особливого розмаїття їхнім творам.

Мета статті – дослідити особливості вживання та семантичну наповненість символіки флористичних образів у поезії Василя Стуса.

Повно й глибоко осмислено творчість Василя Стуса у дослідженнях Г.Віват, І.Дзюби, М.Коцюбинської, М.Наєнка, В.Неділька, М.Павлишина, О.Росінської, Є.Сверстюка, Д.Стуса та ін. Проте необхідно звернути увагу на те, що образна символіка у творчості В.Стуса має ще багато аспектів для вивчення. У ліриці митця фактично завжди художні образи рослин характеризуються певним символічним наповненням, тому потребують спеціальної інтерпретації, враховуючи специфіку художнього світобачення поета.

На матеріалі української літератури проблема символу ще знаходиться у стадії розробки, хоча це питання стало предметом дослідження у працях М.Максимовича, І.Срезневського, А.Метлинського, М.Костомарова, О.Потебні, М.Дмитренка та ін. Ми опираємось також на праці О.Лосєва, Ю.Лотмана та ін. Крім того, незаперечним є твердження про необхідність

обов'язково враховувати український загальнокультурний контекст, до якого належать символічні образи.

У літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р.Т.Гром'яка та Ю.І.Коваліва подається визначення символу, де вказується, що він має філософську смислову наповненість, тяжіє до певного узагальнення, базується на позахудожніх, передовсім філософських потребах езотеричного знання [4, с. 635].

Роль символічного компонента у поезії Василя Стуса можна визначити з урахуванням культурно-історичних чинників. Крім того, образи-символи проходять складну еволюцію, яка безпосередньо залежить від естетичної парадигми осягнення світу автором, представленої в його індивідуальній творчості.

Для творів шістдесятників, зокрема і Стуса, характерне витончене самовираження, вміння моделювати ситуацію. При цьому спостерігається синтез архетипів національної культури та оригінальних філософсько-естетичних ідей у поєднанні з творчим переосмисленням шляхів пізнання дійсності, накреслених у європейській філософській думці минулого століття. У поетизації двоєдності «людина-природа» як сталої прикмети українського національного письменства особливого значення у другій половині ХХ століття набуває символізація наскрізної деталі та фольклорного образу, увиразнюючи тим самим проблеми «людина-природа», «людина-цивілізація», «природа-цивілізація». Тому дослідження символів та їх функціонування у творах шістдесятників є досить плідною і вдячною справою. Бо саме ці твори відзначаються посиленою увагою авторів до зображення внутрішнього світу людини, урізноманітнення тематики, збагаченням поетичної семантики, використанням художніх засобів суміжних мистецтв, лаконізму викладу тощо.

Значне місце в поетичній системі Василя Стуса посідають образно-символічні формули на означення життя. У дусі класичної традиції, де узагальненими ознаками життя були подорож, вогонь, шлях, бенкет, поет

використовує символічну міфологему життя – дорога. Образ «життя – дим» вказує на ефемерність людського існування, тоді як архетип «життя – поле» наділений рисами безкінечності та необмеженості в часі і просторі.

Символ дерева у поезії Василя Стуса пов'язується з прийомом подвійного контрасту. Передусім цей образ-символ засвідчує невмирущість минулого й майбутнього. Водночас образи-символи дерев підсилюють драматизм і трагізм ситуацій, що залишають свій відбиток у душі ліричного героя.

Символічні образи тополі, липи, верби співвідносяться також із поняттям України. Це засвідчує насамперед аналіз поезій зі збірки «Палімпсести». Наприклад:

Моя тополе, краю мій,
вигойдуйся на волі,
Притьмом пильнуючи з-під вій
синів на видноколі [8, с.339].

Або:

... українські липи –
дрібненьким листям лопотять,
тонкі ламають руки
і мовчки до небес кричать,
і ловлять давні гуки [8, с.314].

Взагалі поняття "дерево" інколи втрачає свою сугестивність, і центр ваги переноситься на загальне поняття "лісу". Відтак образ лісу в поезії В.Стуса набуває значення універсального символу колективного минулого, народного духу чи пам'яті. Загалом таке розуміння дає підстави трактувати семантику цього засобу як своєрідну шкалу цінностей.

Спостерігаємо у В.Стуса багатий лексикон на позначення явищ неживої та живої природи. Змалювання крупних блоків, цілих рослинних масивів позначаються словами *алея*, *бір*, *ліс*. Мовне вираження живої природи в художньому просторі пов'язане в першу чергу з назвами рослин.

Відзначаємо вживання слів, що називають рослини - трави, квіти, дерева. Якщо у ранніх віршах домінують традиційні народнопоетичні слова (*калина, латаття, пролісок, сосна*), то з часом у його поезії назви рослин використовуються не лише як предмет поетичного змалювання, а як знак іншого явища. Відзначаємо велику частотність вживання у цей період лексем *модрина* та *сосна*. Ці слова у поезії автора виступають символом самотності, трагізму, безвиході. Відбувається семантичне абстрагування ознаки від назви рослини, що особливо часто виявляється через різні асоціативні зв'язки: «*І зголілі модрини кричали, / тонко олень писався в імлі, / і зійшлися кінці і начала / на оцій чужинецькій землі*» [8, с.356].

Символічний, глибинно-текстовий план поезії "Присмеркові сутінки опали" проступає уже в перших рядках твору, відбиваючи відповідне світосприйняття:

Присмеркові сутінки опали,
сонну землю й душу оплели.
Самоти згорьовані хорали
геть мені дорогу замели.
І куди не йду, куди не прагну –
смерк сосновий мерзне угорі.
Виглядаю долю довгожданну,
а не діжду – вибуду із гри [8, с. 56] .

Сосна – рослинна реалія північного пейзажу – асоціюється у даному випадку у В.Стуса з неволею. Саме неволя і смерть образом "соснового смерку" тяжіє в тоталітарному суспільстві над людською свідомістю і духовністю (недарма в символічному пейзажі "сосновому смерку" відведено місце вгорі). А образ сутінок символізує в контексті фольклору та світової літератури зло. У рамках твору форма цього зла – соціальний занепад, пов'язаний з образом сонної землі, адже стагнація підтримується завмиранням думки й почуття – сном, який охопив переважну більшість суспільства. При цьому духовний світ людини вловлюється в тенета

тотальної суспільної ситуації: "присмеркові сутінки ... душу оплели", "куди не йду, куди не прагну - смерк сосновий мерзне угорі" [1, с.8].

Показовим є факт, що символічний образ дерев (ширше – саду, лісу) зустрічаємо в інтимній поезії В.Стуса, зокрема це вірші “Посоловів од співу сад”, “О, тим і дорога мені...” тощо. Образи дерев знаходимо у поезіях, наповнених фольклорними образами та мотивами, наприклад, “Два вогні горять”, “На вітрі палає осика”, “Горить сосна – од низу до гори”. Дерева автор порівнює зі свічею (“Засніженим віттям витишитись / тополі і не беруться. / Спочили ясні, мов свічі...”).

Дендроцентричні міфологеми, що зреалізуються в снах-візіях поета й насичені семантикою недоброго передчуття смерті, яке блокує майбутній час у зв'язку із руйнацією Космосу, асоціюються з мертвим простором: “Зозулі лихе віщування / [...] Дві посестри - верби рясні - / зажуру плетуть кучеряву. / Невже бо життя перейшло / по кладці, хиткій, ніби човен”; “І зголілі модрини кричали, / тонко олень писався в імлі, / і зійшлися кінці і начала / на оцій чужинецькій землі”; “Дві похнюплені сосни / смертну чують корч. / Кругом – мерці. І їхні сні / стримлять, як сосни, сторч”. Локальні образи дерев, утворюючи загальну мозаїчну картину світу, ледь не в кожній поезії поновому групуються у міфологеми-коди і завдяки їх неповторному групуванню досягають найвищого ступеня знаковості, тобто стають образами-символами.

Вірш “Сосна із ночі випливала, мов щогла...” є унікальним сплавом філософських, фольклорних і біблійних мотивів та образів. Митець пригадує напівзабуті деталі свого життя у ріднім краї. Автор вдається до прийому сну, що полегшує виклад його думок. Початок твору – це перші хвилини сну: повільна, мінорна розповідь, яка переходить у бурю згадуваних подій, що поволі спадають, дійшовши до вершини напруги:

... Там – Україна. За межею. Там.
Лівіше серця. З горя молодою
сосна спливає ніччю, ніби щогла,

а Бог шепоче спрагло: Аз воздам! [8, с.121].

Отже, В.Стус створив поезії, сповнені переосмисленими архетипно-символічними світоглядними образами національної культури. Завдяки використанню образів дерев, які мають метафоричне пере забарвлення, тобто змінюють своє первинне значення, інколи набираючи ознак символу, Василь Стус у своїй поезії таким чином задовольняє не лише художньо-естетичні потреби, а й конкретизує та вирішує філософські проблеми, тяжіє до узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко А. Спроба аналізу філософських творів Василя Стуса // Дивослово. – 1998. - № 8. – С.8-10.
2. Дмитренко М. Енциклопедія української символіки. – К., 1996. – С.7-19.
3. Дмитренко М. Українські символи. – К., 1994. – С.18.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К., 1997.- С. 635.
5. Лосев А. Знак. Символ. Миф. – М., 1982.- 443 с.
6. Потебня А. Символ и миф в народной культуре. – М., 2000. – С. 480.
7. Слов'янський світ. Ілюстрований словник-довідник міфологічних уявлень, вірувань, обрядів, легенд та їхніх вірувань у фольклорі і пізніших звичаях українців, братів-слов'ян та інших народів / Упор. Кононенко О. – К.: Асоціація ділового співробітництва «Український міжнародний культурний центр», 2008. – 784 ст. іл.
8. Стус В. Палімпсест: Вибране. – К.: Факт, 2003. - 432 с.
9. 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: ТОВ «Автограф», ТОВ «Книжковий дім «Орфей», 2007. – 460 с.

Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania są nauką i technikami - 2013» Volume 24. Filologiczne nauki. – Przemyśl: Nauka i studia, 2013. – s. 57- 61.

Ключові слова: символ, міфологема, флористичний образ.

Ключевые слова: символ, мифологема, флористический образ.

Key words: the symbol, the mythologeme, the floral image.